

Товариства ім. Шевченка. Львів, 1996. – Т. 231. – С. 455–472.

13. Замура О. Смерть у церковних приписах та повсякденному житті Гетьманщини XVIII ст. / О. Замура // Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2–х томах. Т. 2: Світ речей і повсякденних уявлень / Відповідальний редактор Віктор Горобець. – К.: Інститут історії України НАН України, 2013. – 358 с.

14. Іванова О. Полтавський килим гетьмана Данила Апостола з колекції Національного музею історії України / О. Іванова // Вісник Львівського університету. Серія «Мистецтво». – 2002. – Вип. 2. – С. 143–147.

15. Історія Русів / Пер. І. Драч – К.: Веселка, 1991. – 181 с.

16. Картины церковной жизни Черниговской Епархии из IX вековой ее истории: всеподданнейше посвящ. Черниг. Епархии / [предисл.: Василий, епископ Черниг. и Нежин.]. – Киев: Фото-лито-тип. «С. В. Кульженко», 1911. – 206 с.

17. Кривошея О.В. Трансформації маєткових господарств козацької старшини (за матеріалами духовних тестаментів) / О.В. Кривошея // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2008. – Вип. XXIV: Соціальні та національні чинники революцій і реформ в Україні: проблеми взаємовпливів. – С. 36–40.

18. Ксензенко А. Гетманская усыпальница / А. Ксензенко // Киевская старина. – 1887. – № 2. – С. 353–358.

19. Лупів В. Гетьман Іван Мазепа / В. Лупів. – Торонто, 1954. – 125 с.

20. Максимович М.О. Записки о первых временах Киевского Богоявленского братства / О.М. Максимович // Киев явился градом великим ... (вибрані українознавчі твори). – К.: Либідь, 1994. – 448 с.

21. Міленіна М.М. Поховальний текст в гуманітарному та природничо-науковому осмисленні // Междисциплинарные исследования в науке и образовании. – 2012. – № 1 К. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: www.es.rae.ru/mno/158-1083.

22. Оглоблін О. Гетьман Іван Мазепа та його доба / О. Оглоблін. – Нью-Йорк – Київ – Львів – Париж – Торонто, 2001. – 464 с.

23. Рендюк Т.Г. Гетьман Іван Мазепа – відомий і невідомий / Т.Г. Рендюк. – К.: АДЕФ–Україна, 2010. – 480 с.

24. Ричка В. У пошуках поховання гетьмана: встановлення місця поховання Івана Мазепи / В. Ричка // Київська старовина. – 1995. – № 3. – С. 54–55.

25. Ситий І. Тестамент Якова Лизогуба / І. Ситий // Пам'ять століть. – 1996. – № 3. – С. 10–14.

26. Сегеда С.П. Гетьманські могили / С.П. Сегеда. – К.: Наш час, 2010. – 440 с.

27. Старік О. До питання поховальної обрядовості запорозького козацтва / О. Старік // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 2006. – Вип. 15. – 336 с.

28. Україна. Антологія пам'яток державотворення X–XX ст.: У 10 т. – Т. 3: Битва за козацьку державу (XVI–XVII ст.). – К.: Основи, 2008. – 496 с.

29. Федорук Я. Писемне джерело 1651 року про поховальний обряд українського козацтва / Я. Федорук // Український археографічний щорічник. – Випуск 16/17. – Київ, 2012. – 780 с.

30. Халебський П. Україна – земля козаків: Подорожній щоденник / Упоряд. М. Рябий. – К.: Ярославів Вал, 2009. – 293 с.

31. Широцький К. Деяко про давні портрети / К. Широцький // Сяйво. – 1914. – Ч. 7–9. – С. 198–202.

Попружна А.В. «При великій публиці и церемониях»: похорони казацких гетьманов в контексте похоронної культури второй половины XVII–XVIII вв.

В статтє рассматриваются особенности траурных церемоний, которые сопровождали похороны казацких

гетманов, в контексте похоронной культуры представителей социальной элиты XVII–XVIII вв.

Ключевые слова: похоронная культура, траурная церемония, гетьман, казацкая старшина.

Popruzhna A.V. «With great public and ceremonies»: funeral of Cossacks' hetmans as funeral culture of the second half of the XVII–XVIII centuries

The article analyses the peculiarities of funeral ceremonies which accompanied Cossacks' hetmans funerals as funeral culture of the social elite representatives in the XVII–XVIII centuries.

Key words: funeral culture, funeral ceremony, hetman, Cossack' authorities.

17.03.2014 р.

УДК 94 (477): (093.2): 726: 27-523. 41

І.Ю. Тарасенко

КІЛЬКА ДОКУМЕНТІВ ДО ІСТОРІЇ ГЛУХІВСЬКОГО СВЯТО-ТРОЇЦЬКОГО СОБОРУ

У статті поданий огляд документів із фондів Центрального державного історичного архіву України у м. Києві, які стосуються будівництва глухівського Свято-Троїцького собору.

Ключові слова: Глухів, Свято-Троїцька церква, джерела.

Глухів заслужено вважається перлиною України. На жаль, архітектурний ансамбль міста постраждав і змінився з часів Гетьманщини. Те, що не зруйнували пожежі та війни, знищила радянська влада. Така доля спіткала і Свято-Троїцький собор у Глухові, заснований у 1657 р., який почали перебудовувати як кам'яний у 1720 р.

У Центральному державному історичному архіві (м. Київ) у фонді № 51 (Генеральна військова канцелярія) зберігається кілька справ, що стосуються історії саме цього собору. Так, справа № 3949 «Дело по доношению полковника полтавского Василя Кочубея с представлением о несобирании ни от кого ничего в полку в Полтавском гетманшоу Скоропадскою на реставрацию Свято Троецкой глуховской церкви 1731 году» [1] проливає світло на фінансовий стан будівництва собору. Очевидно після укладення угоди про зведення нової кам'яної церкви у 1720 р. постало питання про пошук грошей. Тільки після смерті Д. Апостола в 1734 р. імператриця Анна Іоанівна дозволила витратити на будівництво собору у Глухові 1000 рублів.

Незважаючи на це, фінансові проблеми постійно і не один рік в подальшому заважали будівництву храму. Так, справа № 10799 «По доношению мастеров кирпичных, работающих

на Соборной церкві о видаче им 5» [2] за 1751 рік розкриває конфлікт між військовим товаришем Іваном Пуховичем та цегляними майстрами Михайлом Григор'євим і Михайлом Білецьким, що за контрактом протягом шести років виробляли «кирпич по своему искусству... безостановочно самой доброй» для будівництва собору, але не отримували плату за свою роботу. Майстри працювали за контрактом, але плату отримали не повністю «... за какой кирпич денги и получили, точию неполним числом за прошлые года и не на малую суму денег на них определени за показаний кирпич иміється. Да й нине налице зділаного и випаленого кирпича з перевезением в церковь иміється сто двадцят една тысяча...». У справі наведено і ціни за вироблену цеглу – по 1 руб. 20 коп. за тисячу штук. Тобто на рік випалювалось близько 20 167 цеглин і за шість років їм належало сплатити близько 145 рублів. Майстри скаржилися до Генеральної канцелярії на Пуховича, який неодноразово відмовлявся сплатити зароблені гроші, що призводило до великих збитків: «...а работники живут напрасно на нашем коште, харчуются з кошту нашего нам с немалою обидою и убитком и неотступно требуют денег за работу, також и подушное окладные денги нам подлежат заплатить в казну, и чрез неотдачу денег нине помираем голодом и на долг набрали не на малую суму на харчи в здешних обивателей, а отдачи требуют же денег». Майстри вимагали, щоб Пуховичу було наказано видати 100 карбованців для розрахунку з робітниками і сплати подушного окладу і за всі «... года сколько сделано кирпича и принято нами денег росчет учинит и остальные денги доводячиесь, отдать нам и об отпуске в дом видать нам пашпорт, понеже при договоре обявляли денги давать наперед, а нине и чрез годов два проволокивая, не отдают нам с обидою и о вишеписаном определения просим». У справу також підшита і чернетка відповіді з Генеральної канцелярії до І. Пуховича.

Наступна справа з цього ж фонду № 11755 «Діло № 17439 по доношенію войскового товарища Пуховича с прошением о висилке з новгородских магистратових людей вапенного майстра» 1753 р., на 9 аркушах [3]. Справа починається «доношением» від 9 червня того ж військового товарища Івана Пуховича (очевидно, він був відповідальним за будівництво церкви і не один рік), що вапняний майстер, який мав робити «...по уговору за заплату вапно на глуховскую Троецкую церковь ныне отлучился в другие места...», а через це в будівництві церкви «немалая остановка». Щоб уникнути довгої затримки, Пухович просив Генеральну військову канцелярію розшукати і вислати іншого майстра з Новгорода-Сіверського. Як виявилось, влітку, у сприятливий для будівництва час, нелегко було знайти таку людину. У відповіді з новгород-сіверського магістрату читаємо: «...точию

о таких майстеров искусних людей відомства магистратова о свободних незанятих в работі нигде не сискалось, а другие, хотя к такому діланію люде в відомстві магистратовом прежде сего и были точию иние з них по найму своему до сего за заплату на майданах разного звания людей з Новгородка отбыли, а инние не от тепер уже взял тих в многих города Новгородка жителей заплату на майданах, несвободные при той работі...» і без необхідного дозволу військової канцелярії магістрат «никак дерзостен» і не може забрати найнятого майстра з роботи. Очевидно такий дозвіл було терміново надіслано і вже у рапорті новгород-сіверського магістрату від 28.06.1753 р. читаємо: «...взятий от работі з майдана міщанина новгородского Фоми Гойского майстер вапенний, прозиваемий Иван Кондратов сын Банников, при сем в генеральную войсковую канцелярию посылается».

Деякі деталі з історії собору знаходимо в несподіваних архівних справах. Так, в ЦДІАУ в Києві у фонді № 959 (Глухівський міський магістрат) знаходиться справа № 33 17881789 рр. «О колоднике Савицком за воровство из церковей сосудов», що пограбував сім храмів [4]. Отже, 16 липня 1789 р. після пограбування Свято-Микільської церкви у Глухові Савицький пішов до Свято-Троїцької, прагнучи і її пограбувати. Він вломився у приділ св. великомучениці Варвари, де ще «служения не имеется», і украв срібну горілу (очевидно внаслідок пожежі 1784 р., яка серйозно понищила собор) «шату» (ризу) 1784 р. і 20 копійок. «Шату» та речі, украдені у Свято-Микільському храмі, Савицький приніс додому і сховав на подвір'ї (закопав у гній). Тут свідчення злодія про пограбування Свято-Троїцької церкви уриваються (арк. 73), тим більше, що порівняно з іншими храмами його здобич була дуже маленькою. З цього видно, що, принаймні, один приділ церкви ще не діяв після пожежі, а пожертви на храм, очевидно, були ще незначними.

Отже, наведені вище факти дозволяють повніше уявити історичне минуле Свято-Троїцької церкви у Глухові і доводить перспективність подальших архівних пошуків у цьому напрямку.

Додатки

1731, серпня 8 (липня 28). – Лист полтавського полковника Василя Кочубея до гетьмана Данила Апостола незбирання у Полтавському полку колишньою гетьманшею А. Скоропадською грошей на реставрацію Свято-Троїцької церкви у Глухові.

«Ясневелможний мсці пне гетман и кавалер, мой милостивійший пне добродію.

Листовний вашой ясневелможности указ, по супліці глуховского протопопа отца Алексія Галиховского и ктитореі соборной Свто Троецкой

церкви, о собиранних якобы покойною гетмановою Скоропадскою з Малої Росії в прошлом 720 м году на реставрацию показанной упалой Свято Троецкой церкви денгах, сего июля от 6 числа ко мні пущений, д. 20 я получил, в котором предложено: абым полку моего к полковой старшине, так же к бунчуковим и значковим товариству, к сотникам и протчим от себе писал, чтоб оние, кто в прошлом 720 м или другом годех з денег или чого другого, на реставрацию выше показанной церкви давал, кому именно и иміються ли в них от приемщиков росписки; при поданной от себе відомости тие росписки прислали ко мні, а мні оние отсилат к вашей ясневелможности в Глухов. На что покорнійше вашей ясневелможности доношу: же по извістию от старшины полковой и сотников, также бунчукових и значкових товаришей, на реставрацию выше означенной Свято Троецкой глуховской церкви в 1720 м и в інших годех покойная гетманова Скоропадская денег и другого нічого в полку здішном не собирала; и никто у здішних полчан на возобновление помянутой церкви, нічого никому не отдавали; для чего и росписок приемщиковых ні у кого не иміється; о сем покорне обьявив, перебуваю вашей ясневелможности моего милостивійшаго пна и добродія, нижайший слуга, ея императорского влчства Войска Запорожского полковник полтавский Василий Кочубей

1731 году июля 28 дня Полтава».

Адреса: «Ея императорского всепресвітлійшого величества, Войск Запорожских с обоих сторон Днепра гетману и ордена свтого Александра Невского кавалеру ясневелможному его млсты пну Даниилу Апостолу, моему милостивішому пану и добродієві».

(ЦДДА у Києві, ф. 51. оп. 3. № 3949, арк. 1–2.
Пізнійший запис: «1731 Августа 2. Подано».)

Тарасенко І.Ю. Несколько документов из истории глуховского Свято-Троицкого собора

В статье представлен обзор документов из фондов Центрального государственного исторического архива Украины в Киеве, касающихся строительства глуховского Свято-Троицкого собора.

Ключевые слова: Глухов, Свято-Троицкая церковь, источники.

Tarasenko I.Yu. Some documents from the history of Hlukhiv Holy Trinity Cathedral

The article presents an overview of documents from the Central State Historical Archives of Ukraine in Kiev regarding construction of Hlukhiv Holy Trinity Cathedral.

Key words: Hlukhiv, Holy Trinity Church, sources.

15.03.2014 р.

УДК 94 (477): (323. 3+330. 34) «1734/1750»

О.А. Любич

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ГЕТЬМАНЩИНИ В ЧАСИ ТИМЧАСОВОГО ПРАВЛІННЯ ГЕТЬМАНСЬКОГО УРЯДУ (1734–1750 рр.)

У статті розглядається соціально-економічне становище Гетьманщини в період Тимчасового правління гетьманського уряду (1834–1850 рр.). Розкрито структуру і функції Тимчасового правління гетьманського уряду. Показано регіональні особливості та вплив російського уряду на соціально-економічне становище регіону. Звернено увагу на зміну структури суспільства Гетьманщини. Зроблено акцент на погіршенні умов проживання в регіоні.

Ключові слова: Гетьманщина, Росія, соціально-економічне становище, права, вольності, малоросійські козаки, господарство.

Історія соціально-економічного становища Гетьманщини в умовах значного впливу з боку Російської імперії займає одне з провідних місць серед досліджень сучасної історичної науки, що є достатньо обґрунтованим, зважаючи на її вплив на подальшу долю України. Над даною проблематикою у різний час працювали історики В. Рубан, Д.Н. Бантиш-Каменський, М.О. Маркевич, В.Г. Авсенко, І.В. Теличенко, О.М. Лазаревський, М.Ф. Тищенко, В.О. Мякотин, Л. Окиншевич, О.І. Гуржій, Л. Мельник, В.І. Белашов [1].

Актуальність даної роботи визначається особливостями сучасного розвитку України, теоретичними і практичними потребами її модернізації. Соціально-економічні відносини в суспільстві є одним із найпотужніших факторів, що визначають розвиток держави. Гетьманщина була державним утворенням із стійкими групами-станами, що вирізнялися соціальною і економічною самостійністю. Запровадження Тимчасового правління гетьманського уряду призвело до значних змін у соціально-економічному становищі населення Гетьманщини та опосередковано вплинуло на розвиток самоврядування, обсяг зібраних податків і виконаних повинностей, економічні та політичні процеси. Фактично через новостворену структуру, яка перебрала на себе усі повноваження гетьмана та його уряду, Російська імперія почала нещадно експлуатувати українське населення, що призвело до глибокої економічної кризи у регіоні. Поряд з науковою актуальністю теми не можна не вказати на її вагомий прикладний значення. Адже дослідження соціально-економічних процесів, діяльності органів державної влади відповідає потребам сучасної розбудови держави, які спрямовані на поширення та поглиблення засад самоврядування.

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу документальних джерел й узагальнення історіографічних здобутків з'ясувати роль